خاڵبەندی لە زمانی ستانداردی کوردیدا
Punctuation in Standard Kurdish Language

What is Punctuation? خاڵبەندی چییە؟

نووسین

بریتییە: لە بیرێکی گەڵاڵەکراو، کە بەهۆی کەناڵی ئاخاوتن، یان قسەکردنەوە دروست دەبێت، واتە ئەو دەربرینەی بەهۆی کەناڵی ئاخاوتنەوە دەریدەبڕین، دەنووسرێتەوە. کەواتە دەتوانین بڵێین: نووسین وێنە و تابلۆی ئاخاوتن و قسەکردنی بێدەنگە، کە لە چوارچێوەی ئەو دەقە نووسراوەدا مانا و واتای بیرێك دەگەیەنێت.

لە زمانی کوردیدا و لە گشت زمانە جیاوازەکانی جیهاندا، مرۆڤ کاتێ دەدوێت، هەوڵدەدات بە ئاسانترین شێوە، ئەو بیرەی، کە لە مێشکیدا گەڵاڵە بووە، بەهۆی کەناڵی ئاخاوتنەوە بیگەیەنێت بە گوێگرەکانی. بەڵام وەك دەزانین، کەناڵی ئاخاوتن تەنیا دەنگی پیتەکان و ئاوازەکانی ئەو وشانە دەگەیەنێت، کە لە رستەکانی پێکهێنانی بیرەکەدا هاتوون. لەبەرئەوە و بە مەبەستی ئاسانکاری لە گەیاندنی بیرەکەدا، شان بە شانی زمانی ئاخاوتن، زمانی جەستەش دەکەوێتە کار و پێکەوە بیرەکە بە روون و ئاشکرا تر دەگەیەننە کەناڵی بیستنی گوێگر. ئەمە جگە لەوەی، کە قسەکەر دەیەوێت زۆر بە پەلە و بەشێوەیەکی رەوان بدوێ، بەبێ ئەوەی داوای کۆمەك لە زمانی جەستەش بکات بۆ روونکردنەوە و ئاسانکاری لە بیر و واتای مەبەستەکەی، بەڵام بە فرمانی نەست، زمانی جەستە هاوکاری پێشکەش دەکات.

زانایان دەڵێن: لە زمانی ئاخاوتندا، هەست، فرمانی دروستکردن و دەربڕینی دەدات، بەڵام بۆ زمانی جەستە، نەست، فرمانی کارەکە دەدات. هەر ئەوەشە کە وامان لێدەکات، زۆر جار لە زمانی ئاخاوتندا راستی و بۆچوونی تەواوی مێشك گزی لێبکرێت و بە پێی خواستی قسەکەر بیرەکە بەر لە دەرچوونی دەستکاری بکرێت و چۆنی مەبەست بێت، ئاوا واتاکەی دابڕێژێت. هەرچەند ئەمە بابەتێکی ترە و لێرەدا تەنها بۆ هێماکردن هاتووە.

بە گوێرەی هێماکانی زمانی جەستەوە، لەبەر ئەوەی نەست (لاشعور)، رێگە بە درۆ و هەڵخەڵەتاندن نادات، بۆیە بەپێی بوونی بیرەکە لە ناخی قسەکەردا، ئاوا هێماکان دەردەبڕێت. لێرەشدا زۆر جار دەبینین ووتەکە و هێما و نیشانەکانی زمانی جەستە یەکناکەون و ناجۆریەك لە ئاخاوتنەکەدا بەرپادەبێت.

هەروەها دەبێ ئەوەش بڵێین: کە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، لە میانەی وتووێژ و پەیوەندی نێوانیاندا، تەنیا لە ٣٠٪ دەربڕینی گۆکراو دەگەیەنن بە یەك. بەڵام ٧٠٪ ئاواز و بەرز و نزمی و شێوەی دەنگەکان و هێما و نیشانەکانی زمانی جەستە و دەربڕینە روخساریەکانە.

زمانی جەستەش بریتییە: لەو هێما و نیشانە و جوڵانەی کە بەهۆی ئەندامەکانی لەشەوە دەکرێت، وەك شان هەڵتەکاندن، هێماکردن بە دەست و پەنجەکان یان چەناگە و بگرە بەهۆی ئاڕاستە جیاجیاکانی چاوەکانەوە، برۆهەڵتەکاندن و زۆر جوڵەی تری ماسولکە وردەکانی سەر روخسار کە بەشێکی تری زمانی جەستەیە و پێیدەووترێت (دەربڕینە روخساریەکان). خوێندنەوەی ئەو هێمایانەش لەلایەن کەسانی گوێگرەوە ئاساییە و شارەزاییەکی ئەوتۆی ناوێت، ئەوانەش کە بریتین لە: **"شادمانی، پەژارە و غەم، توڕەبوون، بێزکردنەوە، گومان و سەرسامی، گاڵتە و قەشمەری، تەڵفیزی و لاقرتێ، بەزەیی و سۆز"** هەروەها بە هۆی ژێکانی دەنگەوە، هەوڵدەدرێت بەرز و نزمی لە دەربڕینەکاندا بکرێت، یان هەستی سۆزەکانی پێدەربڕێت لەگەڵ شێوەی قسەکردنی بە گومانەوە یان لە شێوەی پرسیاردا، یان فرمانکردن، و پاڕانەوە...هتد.

بەڵام کاتێ هەر بیر و بۆچوونێك بووە دەقێکی نووسراو، ئیتر ناتوانرێ کەڵك لە هێماکانی زمانی جەستە و دەربڕینە روخسارییەکان و بەرز و نزمی و گڕی و ناسکی دەنگ وەربگیرێت. بەڵکو لێرەدا، واتە لە نووسیندا بۆ ئەو مەبەستە هەندێ نیشانە تا رادەیەکی زۆر جێگای ئەو شتانە دەگرێتەوە، ئەوەش لە زمانی کوردیدا بە خاڵبەندی ناودەبرێت و

بریتین لە: کۆما (،)، خاڵی وەستان (.)، کۆمای خاڵدار (؛)، دوو خاڵ-کۆلۆن (:)، داش (ـــ)، نیشانەی پرسیار (؟)، نیشانەی سەرسوڕمان (!) و کەوانەکان ( )، ﴿ ﴾ { } < >، سێ خاڵی دوای یەك، یان نیشانەی لابردن) (...)، کە هەر هەموو ئەو نیشانانە بەپێی بابەتەکانی ئەدەبی و زانستی و یاسایی و مێژوویی، کەم تا زۆر جیاوازییان هەیە لە بەکارهێنانیاندا. خاڵبەندی لە هەموو زمانەکانی دنیادا بەپێی ڕۆژگار گۆڕانکاری تیا دەردەکەوێت، واتە، وەك زانستێك بەردەوام لە گۆڕاندایە و ئەو زمانانەی کە خاڵبەندیەکەیان دەگۆڕێت، بە زمانێکی زیندوی هاوچەرخ ناودەبرێن.

خاڵبەندی، یاسا و دەستورێکی نووسراوەی نییە لە بەکارهێنان و نوێکردنەوەیدا، بەڵام دەتوانرێ هێڵێك بکێشرێ بۆ ڕێنمایی کردنی لە بەکارهێناندا. ئەوەش دەبێ سەلیقە و ئاستی ڕۆشنبیری نووسەری دەقەکە ڕەچاوبکرێت، چونکە لەوانەیە ئەگەر دەقێکی نووسراو دابەش بکرێت بەسەر بۆ نموونە ١٠ کەسدا، تا خاڵبەندی بۆ دابنێن، بە دڵنیاییەوە هەر یەکەیان بە جۆرێکی جیاواز کارەکە جێبەجێ دەکەن. هەروەها هەمان دەق دوای هەفتەیەکی تر دابەش بکەینەوە بەسەر هەمان ١٠ کەسی پێشودا، تا خاڵبەندی بۆ دابنێنەوە، ئەوا بە دڵنیاییەوە وەك جاری پێشو هیچ یەکێکیان لەوی تریان ناچێت و بگرە لەوانەشە لەگەڵ جاری یەکەمی خۆشیاندا هەر جیاوازی بەدی بکرێت.

نووسەری سەرکەوتو لە هەر بوارێکدا بێت، دەبێ گرنگی بدات بە خاڵبەندی، چونکە گرنگیدان بە خاڵبەندی گرنگیدانە بە نووسین و واتای نووسینەکەی، و بگرە گرنگیدانە بە خوێنەری نووسینەکەشی، چونکە بە هۆی خاڵبەندیەوە دەتوانرێ تەواو واتا و مەبەستی نووسەرەکە روون و ئاشکرا بگاتە ئاوەزی خوێنەرەکەی و بە ئاسانی تێیبگات.

ئێمە ئەوە دەزانین کە کاتێ نووسینی نووسەرێك دەخوێنینەوە، خۆی لەبەر دەمماندا نییە تا بتوانێت بە یارمەتی زمانی جەستەو بەرز و نزمی دەنگەوە، یارمەتی تێگەیشتنمان بدات، یان هەر هیچ نەبێ داوای لێبکەین تا بیر و بۆچوونەکەی دووبارە بکاتەوە یان شیکردنەوەی لەسەر بدات و وەڵامی پرسیارەکانمان بداتەوە.

بۆیە خاڵبەندی لە نووسیندا ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ بۆ تێگەیشتنمان لە واتای نووسینەکە. نووسەری بەتوانا و شارەزا، جگە لەوەی هەوڵ دەدات، کە نووسینەکە لە رووی ڕێزمانەوە راست و رەوان بێت، هەروەها هەوڵیش دەدا، کە خاڵبەندی گونجاو لە شوێنی

خۆیدا دابنێت، تا خوێنەر بەرەو ئاسۆی تێگەیشتن ببات و لە ناوەرۆکی بیرەکەی نەپچڕێ، یان دوور نەکەوێتەوە. خۆ ئەگەر بێت و خاڵبەندی بە هەڵە لە شوێنی گونجاوی خۆیدا نەبێت، ئەوە دەبێتە هۆی دروستکردنی دوو هەڵەی زەق کە یەکەمیان تێنەگەیشتنە لە بیرەکە و دووەمیش لەوانەیە خوێنەر بە هەڵە تێبگات، ئەو هەڵەیەی دواییان گەورەترە لەوەی یەکەم.

ئێمە لێرەدا هەوڵدەدەین، کە هەر یەکە لەو نیشانەی خاڵبەندیانەی لە زمانی نووسینی کوردیدا دەردەکەون، لێیان بدوێین و بەپێی یاسا و دەستووری زمانی کوردی تا رادەیەکی زۆر و بە شێوەیەکی سادە هەنگاوەکانی بەکارهێنانیان باس بکەین.

خاڵبەندی لە نووسیندا شتێکی نوێ نییە و بەڵکو دێرزەمانە ئەم زانستە لە نووسیندا دەرکەوتووە، بە تایبەتی لە زمانی ئەو میللەتانەی کە زمانەکەیان بەردەوام لە خۆنوێکردنەوەدایە و هەمیشە زیندووە، بەڵام هەندێ میللەتیش هەیە، وەك کورد، کە داخەکەم بەهۆی باری نالەباری رامیارییەوە کەمتر پەرژاوەتە سەر شتە لاوەکییەکانی تری ژیان، کە زمان بەشێکی گەورەیەتی. زۆر جار کەموکوڕی زمان دەگەڕێنرێتەوە بۆ بێتوانایی لە زمانەکە خۆیدا، یان لاوازی زمان. ئەم بۆچوونانە بە بڕوای من هەڵەیە و بە هیچ جۆرێ زمان بەرپرس نییە لەو لاوازییەی کە بەسەری هاتووە، زۆربەی زانایان ئەو لۆمەیە دەخەنەوە سەر ئەستۆی خەڵکەکەی، چونکە ئەوان کەمتەرخەم بوون لە گەشەپێدانی ئەو زمانەدا. من لەرووی خاڵبەندییەوە دەتوانم بڵێم، کە بە زمانی کوردی بابەتێکی نووسراوی ئەکادمیانەم بەرچاو نەکەوتووە، کەچی هەزاران جار گوێم لەوە بووە کە دەڵێن: لە کوردیدا خاڵبەندی نیە، یان هەندێ جار کە لە نووسینی یەکێکدا شێوەیەکی راستی بەکارهێنانی خاڵبەندی ببینرێت، دەڵێن: ئەوە لە ئینگلیزیەوە، یان هەر زمانێکی ترەوە وەرگیراوە. من پێموایە خاڵبەندی لە سەرەتای سەرهەڵدانی نووسینەوە پەیدا بووە، بەڵام بەم شێوە فراوانەی ئەمڕۆ نا، بەڵکو لە شێوەیەکی تەسکتردا. کوردیش وەك هەموو میللەتێکی تری سەر رووی زەمین، کەم تا زۆر، لە نووسیندا خاڵبەندی بەکارهێناوە، بەڵام بە پێی توانا و شارەزایی نووسەرەکەی، یان ئەو دەزگای چاپەمەنیانەی کارەکەیان بە چاپ گەیاندووە. ئەوەی ئەمڕۆ دەتوانین لە رووی خاڵبەندیەوە لە زمانی کوردیدا بیڵێین: ئەوەیە کە خاڵبەندی بە سەلیقەی نووسەر لە نووسیندا بەکارهاتووە، زۆر جاریش راستەوخۆ زمانی

قسەکردن نووسراوەتەوە و نەخراوەتە سەر یاسا و دەستووری شێوەی نووسینەوە، هەربۆیە لە جێگای زۆربەی نیشانەکانی خاڵبەندیدا، تاکە پیتێکی بۆ تەرخانکراوە و دەیان جار لە نووسیندا دووپات دەبێتەوە و جاری واش هەیە لە رستەیەکدا (و) ی پەیوەندی لە چوار — پێنج جار زیاتر دەبینریٚ (من و ئازاد و حەمە عەلی و باخچە و سەبری پێکەوە چوین بۆ سەیران و دوو شەویشمان پێچوو.) لەم رستەیدا جگە لە خاڵی راوەستان، کە ناچاریە، هیچ نیشانەیەکی تری خاڵبەندی لە رستەکەدا نیە.

نووسەری هەر جۆرە بابەت و دەقێك، دەبێت وەك وێنەکێش و وێنەگرێکی لێهاتوو، هەوڵبدات دیمەنی جوانی تابلۆ و وێنەکە پێشان بدات. ئەوەش بەوە دەبێت کە نووسەرەکە هونەرمەندێکی لێهاتوو بێت و جیاوازی لە نێوانی وێنەو تابلۆکاندا بکات و بزانێت کام رووی نووسینەکەی دەیەوێت دەربخات. هەروەها خۆی بپارێزێت لە دەربڕینی دەقاودەقی زمانی ئاخاوتن (واتە ئەو شێوەیەی پێیدەدوێن لە ناو بازاڕ و شوێنە گشتییەکاندا) چونکە ناکریٚ ببێتە دەقێکی ئەدەبی.

ئەمڕۆ لە سەرجەم زمانانی جیهاندا هەوڵی ئەوە دەدرێت کە دەربڕینەکان لە نێو دەقەکاندا چڕ و پڕ و کورت بێت، واتە رستەی درێژ، کەمتر لە دەقەکاندا دەبینرێت. بۆ وەبەرهەمهێنانی ئەو بیرەش کەڵك لە خاڵبەندی وەرگیراوە. هەروەها بۆ خۆپاراستن لە دووبارەکردنەوەی تاکە پیتێکی وەك (و)ی بەستنەوە، کە خوێنەر دووچاری هەناسە تەنگی دەکات، کۆما بەکاردێت، کە یارمەتی حەسانەوەی کورتی خوێنەر دەدات لە خوێندنەوەی دەقێکدا. ئەمە جگە لەوەی کە شێوازی خوێندنەوەکەش زۆر مۆدێرن و رەوان و سەرکەوتووانە تر دەبێت.

یەکەم:

خاڵی راوەستان	(.)	Full Stop
خاڵی کۆتایی		Full Point
ووچان		Period

پەیڕەویەکانی بەکارهێنانی خاڵی راوەستان:

خاڵی کۆتایی، واتای کۆتایی هاتنی گوتەیەك، یان بیرێك لە رستەیەکدا دەگەیەنێت. بەمەش سنووری نێوان رستەکان دیاریدەکرێت. جگە لەو رستانەی کە کۆتاییەکانیان نیشانەی پرسیار، نیشانەی سەرسوڕمان و نیشانەی لابردنیان بەدوادا هاتبێت، کە خاڵی کۆتاییان بۆ دانانرێت.

هەموو رستەیەك کە تەواوبوو، راستەوخۆ دەبێ خاڵی راوەستانی بۆ دابنرێت.

شوێنی نیشانەکانی خاڵبەندی لە نووسیندا:

ئەگەر ئێمە بۆ نووسینەکانمان، ئامێری تایپکردن بەکاربهێنین، دەبێ بۆشایی یەك پیت بەجێبهێڵین، ئینجا نیشانەی خاڵبەندیەکە دابنرێت.

بەڵام ئەگەر ئامێری کۆمپیوتەر بۆ تایپکردن و نووسینەوە بەکارهێنرا، ئەوا پێویست بەوە ناکات، کە هیچ شوێنێ بەجێبهێڵین و هەروەك ئەوەی کە پیتێکی تر بنووسێنین بە دوا وشەی رستەکەوە، ئاوا نیشانەکە دادەنرێت. هەروەها دوای نیشانەکە، کە رستەی تر بەدوایدا دێت، دەبێت سپەیس بکرێت، واتە بۆشایی نوێ هەبێت بۆ دەستپێکردنی نووسینی وشەی نوێ.

بۆ دانانی نیشانەکانی خاڵبەندی، زۆر جار رێکدەکەوێت لە رستەیەکدا، تاکە نیشانەی خاڵبەندی تەنیا خاڵی کۆتاییە، جا ئەو رستەیە کورت، یان درێژ بێت و لە دوو دەستەواژە، یان زیاتریش پێکهاتبێت و بەهۆی یەکێك لە ئامرازەکانی پەیوەندیەوە بەیەکەوە بەسترابێت، گرنگ نیە.

لێرەدا دەبێ هێما بۆ ئەوەش بکەین، کە جگە لە نیشانەی خاڵی راوەستان، چوار نیشانەی تریش هەیە، کە دەکەونە کۆتایی رستەوە. ئەوانەش نیشانەی پرسیار(؟)، نیشانەی سەرسوڕمان (!)، نیشانەی لابردن (...) و داش (ـ).

پەیڕەوە بنەڕەتیەکانی خاڵی راوەستان لە رستەدا
The Basic Rules of the Full Stop in Sentences

پەیڕەویە بنەڕەتییەکانی خاڵی راوەستان، زۆر روون و ئاشکرایە:

خاڵی راوەستان، بەکاردێ بۆ دیاریکردنی کۆتایی رستەیەك.

ئەو رستەیەش دەبێ فۆرمێکی ئازاد بێت و پەیوەندی رێزمانی بە دەرەوەی خۆیەوە نەبێت. هەروەها واتایەکی تەواو ببەخشێت.

وەك ئاشکرایە، لە زمانی کوردیدا چەند جۆر رستەمان هەیە، لەوانەش:

- **رستەی سادە:** Simple Sentence

ئەو رستەیەیە، کە بە لایەنی کەمەوە لە دوو وشەی بنەڕەتی پێکهاتبێت و بەپێی یاسای زمانەکە رێکخرابێت. هەروەها مەبەستێکی تەواویش بگەیەنێت. بەکورتی رستەی سادە دەبێ لە بەشەکانی نیهاد و گوزارە، یان نیهاد و گوزارە و تەواوکەر پێکهاتبێت.

نموونە/ سۆزان خوێندکارە. رستەیەکی سادەی تەواوە و تەنیا لە نیهاد (سۆزان) و گوزارە (خوێندکارە) پێکهاتووە.

/ سامان نان دەخوات. رستەیەکی سادەی تەواوە و لە نیهاد (سامان) و تەواوکەری گوزارە (نان) و گوزارە (دەخوات) پێکهاتووە.

دوای هەموو رستەیەکی سادە کە واتای تەواوی گەیاندبێت، دەبێ خاڵی راوەستان دابنرێت.

- **رستەی ئاوێتە:** Complex Sentence

رستەی سادە بەردی بناغەی دارشتنی نووسینە. زۆر جاریش دەتوانێت بە تەنیا رۆڵی واتایی خۆی بگێڕێت. هەروەها بە شێوەیەك لە شێوەکان دەتوانێت هاوبەشی دروستکردنی

رستەی درێژتر بکات. کاتێ دوو رستەی سادە، یان زیاتر بە شێوەیەك بەیەکەوە ببەسترێنەوە، رستەی ئاوێتە پێکدەهێنن و خۆشی ناودەبرێت بە کلۆس. یەکێ لەو کلۆسانە سەرەکیە و ئەوانی تر کلۆسی شوێنکەوتون. پەیوەندی کلۆسی سەرەکی بە کلۆسی شوێنکەوتووە، بەهۆی ئامرازەکانی پەیوەندی: (بەڵام، یان، کە، هەروەها، لەبەرئەوەی، چونکە، وەك، لەوکاتەوە، کەی و بەلایەنی کەمەوە.) پێکەوە دەبەسترێنەوە.

نموونە/ ئەوە ئەو کیژەیە، کە دانا عەشقی بووە.

/ ئارام لە تاقیکردنەوەدا دەرنەچوو، چونکە خۆی ئامادە نەکردبوو.

کۆتایی هەموو رستەیەکی ئاوێتە، کە واتای تەواوی گەیاندبێت، خاڵی راوەستانی بۆ دادەنرێت.

- **رستەی ئەرێ:** Positive Sentence

رستەی ئەرێ پەیوەندی بە بیر و واتای رستەکەوە هەیە، لە رووی هەبوونی ئەو راستیەی رووداني رووداوەکە دەیبەخشێت. واتە: ئەو بیر و بۆچوونانەی لەنێو ئەو رستانەدا دەربڕاوە، پەیوەندی دەربڕینیان لە رستەکەدایە.

نموونە/ کوردستان رازاوەیە.

/ سەگ ئاژەڵێکی بەوەفایە.

خاڵی راوەستان دوای رستەی ئەرێ دادەنرێت.

- **رستەی نەرێ:** Negative Sentence

رستەی نەرێ پەیوەندی بە بیر و واتای رستەکەوە هەیە، لە رووی هەبوونی ئەو راستییەی رووداني رووداوەکە دەیبەخشێت. واتە: ئەو بیر و بۆچوونانەی لەنێو ئەو رستانەدا دەربڕاوە، پەیوەندی دەربڕینیان نییە لە رستەکەدا.

لە رستەی نەرێدا، دوو ئامراز بەشداری دەکەن:

١. ئامرازی (نا) کە زیاتر لەگەڵ فۆرمی کرداری رانەبردووی رێژەیی هەواڵگەیاندندا بەکاردەهێنرێت. شێوەی کردارەکە هەرچۆنێ بێت، ئامرازەکە دەکەوێتە پێش رەگی چاوگەکەوە.

نموونە/ نامەوێ ژینی ئەسارەت، بەسمە عومری گومڕەهی.

نایکەمە سەر بەدەستی موددەعی، تاجی شەهی.

٢. ئامرازی (نە) دەکەوێتە پێش کرداری رانەبردووی ئینشایی و هەموو جۆرەکانی هەواڵگەیاندنەوە و هەندێ حاڵەتی فرمانیش.

نموونە/ نەکەی هەرگیز نەمامی گوڵ ببێتە سێبەر و سایەت،

بە نینۆك گەر بژاریکەیت، بە پولـێ بەرهەم و مایەت.

- **رستەی لێکدراو:** Compound Sentence

ئەو رستەیەیە، کە لە دوو رستە، یان زیاتر پێکهاتبێت و بە یارمەتی ئامرازی پەیوەندی بەیەکەوە بەسترابن. ئەو رستانەی بەشداری دروستکردنی رستەی لێکدراو دەکەن، لە هەمان باری سینتاکسیدان و بە هەمان شێوە سەربەخۆن.

رستەی لێکدراو دەکرێت بە سێ بەشەوە:

I. رستەی لێکدراوی پێویست: Conjunctive Sentence

رستەی لێکدراوی پێویست، بەزۆری هەواڵ و وەسف رادەگەیەنێت .

ئامرازەکانی (و، بەڵێ، نە_نە) بەکاردێ بۆ بەستنەوەی رستە سادەکان.

نموونە/ سەری هەڵبڕی و دەیڕوانیە ئاسمان و پێدەکەنی.

/ بەهاری پار تەڕ بوو، بەڵێ دەشتودەر رازابوو بووە.

/ نە من پێمووت ، نە ئەویش بیریکەوتەوە.

رستەی لێکدراوی پێچەوانە: Adversative Sentence

جیاوازی و دژایەتی نێوان دوو دیاردە، رووداو، بیرو بۆچوون نیشان دەدات.

ئامرازەکانی (بەلام، بەڵکو) رستەکانی ناو رستەی لێکدراوی پێچەوانە لێکدەدەن.

نموونە/ من نەمبینیوە، بەڵکو ئەو چاوی لە من بووە.

/ رۆح سوکە، بەلام کەمێ چەنەبازە.

١.رستەی لێکدراوی جیاکەرەوە: Disjunctive Sentence

پەیوەندی جیاوازی نێوان رستەکان دەردەبرێت.

ئامرازەکانی (یا، یان، یاخود...) رۆڵی تایبەت لەم رستانەدا دەگێڕن.

نموونە/ یا بێدەنگبە، یا بڕۆرە دەرەوە.

/ یان چاکیکەرەوە، یان پاکیکەرەوە.

/ وەرە ژوورەوە، یاخود دەرگاکە پێوەدە.

- **ڕستەی فرمان و داخوازی:** Imperative Sentence

ڕستەی فرمان و داخوازی، دەبێ کۆتایی بە خاڵی ڕاوەستان بێت. بەڵام ئەگەر ئەمرێکی بەهێز یان جۆرە هێزێکی دەربڕی، ئەو کاتە نیشانەی سەرسوڕمان وەردەگرێت.

وەك ئەم نموونەی لای خوارەوە:

نموونە/ بڕۆ. / بچۆ. / دانیشە. / وەرە ژوورەوە. / مەکە.

/ تکایە، بێدەنگ بن.

/ دەستکاری ئەو شتانە مەکە.

ئەو نموونەی سەرەوە ، تەنیا داخوازیەو فرمانێکی بەهێزی تێدانییە، بۆیە کۆتاییان بە خاڵی ڕاوەستان دێت.

بەڵام کاتێ، کە دەڵێین:

نموونە/ کە پێموتی وەرە ژوورەوە، وەرە و دانیشە!

/ کە ووتم بخۆ، بخۆ!

ئەوەش لە واتاکەیدا فرمانێکی بەهێزی تێدایە و جۆرێك لە سۆزەکان ئەخرۆشێنێت. بۆیە لەبری خاڵی ڕاوەستان، نیشانەی سەرسوڕمان وەردەگرێت.

هەروەها لە شێوازی نەفیدا، کرداری ڕستەی فرمان و داخوازی نیشانەی نەفی دەچێتەسەر:

نموونە/ مەچۆ بۆ سەیران !

/ تا دێمەوە، نەچیتە دەرەوە!

لە زمانی کوردیدا زۆر جۆر ڕستەی ترمان هەیە، هەوڵئەدەین لە بەشەکانی خۆیاندا باسیان لێوەبکەین.

هەروەها هێنانەوە و باسکردنی جۆرەکانی ڕستە لەم بابەتەدا، تەنیا بۆ ئەوەیە، کە دەریبخەین، خاڵی ڕاوەستان دەکەوێتە دوای هەموو جۆرە ڕستەیەکەوە، جگە لە ڕستەی پرسیاری و ڕستەی سەرسوڕمان، کە نیشانەی تایبەتی خۆیان وەردەگرن.

شوێنی خاڵی راوەستان لە رستەدا کە نیشانەی لابردنی تێدابێت
Position of the Full Stop with Omission Mark

● خاڵی کۆتایی لە رستەیەکدا کە کۆتایی بە نیشانەی لابردن هاتبێت.

نموونە/ دوێنێ شەو دەماغم لە کەللەدا نەمابوو. مناڵەکەمان هەر ئەگریا و هەر ئەگریا...

رستەی سەرەکی کۆتایی بە خاڵی راوەستان دێت، بەڵام رستەی (مناڵەکەمان هەر ئەگریا و هەر ئەگریا...) لەبەر ئەوەی تەواو نەبووە و نازانین کەی منداڵەکەیان ژیربۆتەوە، بۆیە ناتوانرێ خاڵی کۆتایی بۆ دابنرێت.

خۆ ئەگەر قسەکەر ووتی: دوێنێ شەو دەماغم لە کەللەدا نەمابوو، چونکە مناڵەکەمان تا کاژێری پێنجی بەرەبەیان، هەرئەگریا و هەر ئەگریا....

لێرەدا خاڵی کۆتایی دەکەوێتە دوای سێ خاڵی نیشانەی لابردنەوە، واتە ژمارەی خاڵەکان دەبنە چوار خاڵ. چونکە کاتی گریانەکە دیاریکراوە و مناڵەکە دوای ئەو کاتە ژیربۆتەوە.

خاڵی راوەستان بەکاردێ بۆ دیاریکردنی کورتکراوە
The Full Stop Used to Indicate Abbreviations

لێرەدا دەبێ ئەوەش بڵێین کە ئەو خاڵەی بەکاردێت بۆ نیشانەی کورتکردنەوە، جیاوازە لە خاڵی کۆتایی، یان خاڵی راوەستان. بەڵام لەبەر ئەوەی کە لە کوردیدا و بەم شێوە رێنووس و پیتەی ئەمرۆ، ناچارین لە هەمان شێوەدا بینووسینەوە و باسی بکەین.

● کاتێ کورتکراوەکە بکەوێتە سەرەتا و ناوەڕاستی رستەوە.

نموونە/ د. کەمال مەزهەر کتێبی مێژووی مێژووی نووسیوە. (د. یەکەم پیتی وشەی دوکتۆرە) خاڵی کورتکردنەوەی بەدوادا دێت، بۆ دیاریکردن و نیشانەی کورتکردنەوەکە.

هەروەها خاڵی راوەستانیش لە کۆتایی رستەکە خۆیدا دادەنرێت. خاڵی دوای پیتی (د)، خاڵی راوەستان نیە، بەڵکو نیشانەی کورتکردنەوەی وشەی دوکتۆرە.

/ م.س. بریارێکی مێژوویی دەرکرد.

واتە: (مەکتەبی سیاسی) بریارێکی مێژوویی دەرکرد.

هەروەها بە هەمان شێوە نموونەکانی تریش دەگرێتەوە:

/ پ.د.ك. یادی پەنجا ساڵەی دامەزراندنی دەکاتەوە. واتە: (پارتی دیموکراتی کوردستان)، یادی پەنجا ساڵەی دامەزراندنی دەکاتەوە.

/ ی.ن.ك. لە شۆڕشی رزگاریدا، رۆڵێکی مەزنی هەیە. واتە: (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) لە شۆڕشی رزگاریدا، رۆڵێکی مەزنی هەیە.

/ شۆفێرەکە بەخێرایی ٨٠ کم. ل.ك. ئوتومبیلەکەی لێدەخوڕی.

واتە: شۆفێرەکە بەخێرایی (٨٠ کیلۆمەتر لە کاژێرێکدا) ئوتومبیلەکەی لێدەخوڕی.

- کاتێ کورتکراوەکە دەکەوێتە کۆتایی رستەوە:

ئەوا تەنیا یەك خاڵی کۆتایی لەدوای پیتی کورتکراوەکە و رستەکەوە دادەنرێت و ئەو خاڵەش رۆڵی هەردوو حاڵەتەکە دەگێڕێ.

نموونە/ ١٦/ ئاب یادی دامەزراندنی پ.د.ك.

/ ی.ن.ك. دوو مەکتەبی هەبوو: م.س. و م.ع.

بە هەرحاڵ، ئێستا کەمتر ئەو شێوازە لە نووسینی پیتە کورتکراوەکاندا رەچاو دەکرێت. ئەوەش بەهۆی ئەم سەردەمە پڕ لە پەلە پەلی و جەنجاڵەوە، زیاتر هەوڵدەدرێت ئەو کورتکراوانە بە یەکەوە بنووسرێت:

نموونە/ حشع، واتە حیزبی شویعی عێراقی.

/ پەکەکە، واتە: پارتی کرێکارانی کورد

/ پژاك، واتە: پارتی ژیانەوەی ئازادی کوردستان

تێبینی: هەموو پیتێك کە سەرەتای وشەیەکی کورتکراوەیە، دەبێت خاڵی کورتکردنەوەی بە دوادا بێت. ئێمە زۆر جار دەبینین، لای هەندێ نووسەر، یان لە گۆڤار و رۆژنامەکاندا، تەنیا خاڵی کورتکردنەوە دەخەنە بەردەم پیتی یەکەم و دووەم، بەڵام دوا پیت خاڵی بۆ دانانێن، کە ئەوەش هەڵەیەکی گەورەیە، چونکە ئەگەر بۆی دانەنرێت، ئەو کاتە

دەکرێ وەك پیتێکی سەربەخۆ لە ڕێزماندا مامەڵە بکرێت. بەڵام بە دانانی خاڵی کورتکردنەوە لەبەردەمیا، واتای ئەوەیە کە ئەو پیتە سەرەتای وشەیەکی کورتکراوەیە. تێبینی ئەوەش دەکەین کە ئەو کورتکراوانە لە ڕستەدا کەوتبنە هەر شوێنێکەوە، دەبێ هەر یەکەیان خاڵی کورتکراوەی خۆی هەبێت.

ڕاگەیاندن، پرسیار و داخوازی
Statements, Questions and Requests

/ پەکەکە (پ.ك.ك) واتە: پارتی کرێکارانی کوردستان.

- هەندێ ڕستە لە شێوازی پرسیاردایە، بەڵام لە ڕاستیدا زیاتر واتای فرمان، یا داخوازی تێدایە و دەبێت لە کۆتایدا، لە بری نیشانەی پرسیار، نیشانەی خاڵی ڕاوەستانی بۆ دابنرێت.

نموونە/ دەتوانی دوای خۆت دەرگاکە پێوەبدەی، بێ زەحمەت.
/ کێ لە بابەتەکە تێنەگەیشتوە، با بۆی بلێیمەوە.

- زۆر جار ڕستەکە خۆی زیاتر گێڕانەوەیە وەك ئەوەی کە پرسیار بێت، ئەوەش ڕاستر وایە کە خاڵی کۆتایی بۆ دابنرێت.

نموونە/ کوڕە تۆ چی ئەڵێیت؟ خۆزیا ئازاد لەو سەیرانەدا لەگەڵمان بووایە.

- لە ڕستەی ئاوێتەدا، کە سەرەتا بە گێڕانەوە دەست پێبکات و لە کۆتایدا گێڕانەوەکە لە شێوەی پرسیاردا دەربڕێت، ئەوە دەبێت خاڵی ڕاوەستانی بۆ دابنرێت.

نموونە/ شوێنی یەك کەسمان ماوە لە ئۆتۆمبیلەکەدا و پێمخۆشە ئەگەر حەزدەکەیت بێیت لەگەڵمان بۆ هەولێر.

شوێنی خاڵی راوەستان لە ناوەخنی نێو نیشانەی کەوانەی دووتاییدا

● کاتێ وشەکانی نێو دوو کەوانە وەك فۆڕمێکی تەواو و رستەیەکی سەربەخۆ بێت، خاڵی راوەستان دەبێ بکەوێتە ناو دوو کەوانەکەوە.

نموونە/ زۆربەی چێشتخانەکان مریشکی سەربڕاوی بەستو بەکاردەهێنن، چونکە لە مریشکی کوردی هەرزانترە. (هەرچەند مریشکی خۆماڵی بەتام ترە.)

● کاتێ وشەکانی نێو دوو کەوانە، لێکدانەوەیەك بێت، یان شیکردنەوە، یان رەخنە بێت، ئەوا لەم بارەیاندا نیشانەی خاڵی راوەستان دەبێ لە دەرەوەی کەوانەکە بێت.

نموونە/ مامۆستای وانە پێشەکی کتێبی وانەکەی نووسیوە (کە دەبوو وانەکەی لە ئێستا باشتر شیکردایەتەوە) .

ئەو حاڵەتانەی کە خاڵی راوەستان دانانرێت

١.خاڵی راوەستان لە دوای رستەیەکی راستەوخۆ پرسیاریەوە دانانرێت:

نموونە/ بۆ کوێ ئەچیت ؟

/ بشێ خواوەند بەزەیی بەو هەژارەدا نەیەتەوە؟

٢.لە دوای رستەی سەرسوڕمان و گومانەوە، خاڵی راوەستان دانانرێت. بەڵکو نیشانەی سەرسوڕمان شوێنی خۆیەتی.

نموونە/ ئەوە خۆ ئەمرۆ چوارشەممەیە!

/ کە پێموتی وەرە ژوورە! وەرە و دانیشە!

٣.ئەگەر وشەی کورتکراوە کەوتبووە کۆتایی رستەوە خاڵی راوەستان دانانرێت، چونکە خۆی کۆتایی هاتووە بە خاڵێك کە نیشانەی کورتکردنەوەیە و رۆڵی وچان و راوەستانیش دەگێڕێت.

نموونه/ ١٦ی ئاب یادی دامەزراندنی پ.د.ك.

٤.ئەگەر نیشانەی لابردن کەوتبووە دوای رستەکەوە، ئەوا خاڵی راوەستان دانانرێت، چونکە هێشا رستەکە تەواو نەبووە.

نموونه/ دوێنێ شەو دەماغم لە کەللەدا نەمابوو. مناڵەکەمان هەر ئەگریا و هەر ئەگریا...

٥.هەر بەو شێوەیە، هەندێ رستەش لە شێوەی گێڕانەوەدایە، بەڵام ، زیاتر پرسیارە و باشتر وایە کە لە بری خاڵی راوەستان، نیشانەی پرسیاری بۆ دابنرێت.

نموونه/ پێمان خۆشە، ئەگەر حەزدەکەیت لەگەڵ ئێمەدا بێیت بۆ سەیران؟

لە ئاخاوتنی راستەوخۆدا بەر لە فرمانی ئاخاوتن خاڵی کۆتایی دانانرێت، بەڵکو کۆما شوێنی دەگرێتەوە.

٦.خاڵی کۆتایی ناخرێتە دوای هیچ یەکێ لە نیشانەکانی خاڵبەندیەوە.

٧.ناونیشانی کتێب، ناونیشانی دەقێك لە رۆژنامە و گۆڤارەکاندا، نابێ خاڵی راوەستانی بۆ دابنرێ. هەروەها ناونیشانی لاوەکی یان ناوەندی کە لە ناو دەقێکدا دێت، ناونیشانی شانۆگەری و گۆرانی و شیعر و پەخشان، ئەمانە بەگشتی خاڵی راوەستانیان بۆ دانانرێت، تەنانەت ئەگەر ئەو ناونیشانانە رستەیەکی تەواویش بن. لێرەدا ئەبێ ئەوە بزانین، کە ناونیشانی هەر بابەتێك لەوانەی ناومان هێناوە، لە ژێریەوە بابەتێك باس دەکرێت، واتە تەواو نەبووە و شتی بەدوادا دێت، بۆیە رێ بە دانانی خاڵی راوەستان نادات.

کورتەی پەیڕەوە گشتەکانی خاڵی راوەستان.

● لەدوای هەموو رستەیەکەوە دادەنرێت، کە واتای بیر و هەواڵێك بگەیەنێت. هەروەها پرسیار و دەربڕینی سەرسوڕمان نەبێت.

● شوێنی خاڵی راوەستان لەنێو کەوانەی دووتاییدا:

١.ئەگەر کەوانەی دووتایی کەوتبووە کۆتایی رستەوە، خاڵی کۆتایی دەکەوێتە ناو کەوانەکەوە.

٢.ئەگەر هەندێ شتی تر جیاواز لە ئاخاوتنی راستەوخۆ، کەوتبووە ناو کەوانە دووتاییەکەوە، خاڵی راوەستان دەکەوێتە دەرەوەی کەوانەکەوە.

● کاتێ رستەیەك کە نیشانەی لابردنی بەدوادا هاتبوو، ئەو شتانەش هێندە گرنگ نین کە ناوببرێن. ئەوا لەم حاڵەتەدا خاڵی راوەستان دادەنرێت و بە نیشانەی لابردنەوە دەبێتە چوار خاڵ.

● هەروەها خاڵی کۆتایی، دەبێتە نیشانەی وشە کورتکراوەکان و لەبەردەم ئەو پیتەدا دادەنرێت کە پیتی یەکەمی وشە کورتکراوەکەیە.

دووەم:

نیشانەی پرسیار (؟) Question Mark

نیشانەی پرسیار كاری چییە؟
What a question mark does?

نیشانەی پرسیار لە نووسینی كوردیدا بەم شێوەیە: (؟) وێنەی دەكرێت.

وەك لە چاپتەری پێشوودا لە باسی خاڵی كۆتایدا، باسی ئەوەمان كرد، كە خاڵی كۆتایی دەكەوێتە كۆتایی رستەوە. هەروەها نیشانەی پرسیاریش بە هەمان شێوە، یەكێكی ترە لەو نیشانانەی، كە دەكەوێتە كۆتایی رستەوە.

- **رستەی پرسیار بەهۆی هێزەوە:**

لە زمانی كوردیدا، هەموو رستەیەكی هەواڵ و زانیاری گەیاندن، كۆتایی بە خاڵی راوەستان دێت. بەڵام هەمان ئەو رستانە، بەهۆی ئاواز و هێزەوە، دەكرێتە رستەی پرسیار. بەڵام نابێ لە كۆتایی رستەكەدا نیشانەی پرسیارمان لە یادبچێت. چونكە بێ نیشانەی پرسیار، خوێنەر وەك رستەیەكی هەواڵ، یان زانیاری گەیاندن دەیخوێنێتەوە.

هەروەها تاكە هێمایەكیش بۆ ئەم جۆرە رستە پرسیاریانە، تەنیا نیشانەی پرسیارە.

هەندێ لە زمانناسان بەم جۆرە پرسیارە دەڵێن: پرسیاری گشتی، یان پرسیاری رستەیی.

لە رستەی پرسیاریدا، كە بەهۆی هێزەوە دروست دەبێت، بەهیچ جۆرێ ئامرازی پرسیاركردن بەكارنایەت و پێویستی بە ئامراز نیە. هەروەها ئەم جۆرە رستانە داوای زانیاری لە گوێگر ناكات. بەڵكو داوای بڕیار لە گوێگر دەكات، بە رەزامەندی، یان بە نارەزایی. وەڵامەكەشی بە یەكێ لەم وشانە دەدرێتەوە:

(ئا، بەڵێ، ئەرێ، ئەدی، با، نەخێر، نا، نەء...) .

بەشێوەیەکی سادەوساکار هەموو رستەیەکی هەواڵ و زانیاری گەیاندن، بەهۆی هێزەوە دەبێتە رستەی پرسیاری و نیشانەی پرسیاریش رۆڵی دەرخستنی دەبینێت لە دیاریکردندا تا بە هۆی گۆکردنەوە وەك شێوە پرسیار بخوێنرێتەوە.

نموونە/ سەردار کوڕێکی راستگۆیە.

لەو رستەیەدا هێز و ئاوازی خوێندنەوەی سەرەوخوارە، چونکە رستەیەکی هەواڵ گەیاندنە.

نموونە/ سەردار کوڕێکی راستگۆیە؟

هێز و ئاوازەکەی سەرەوژوورە و بەهۆی هێز و ئاواز و نیشانەی پرسیارەوە، بۆتە رستەیەکی پرسیاری.

لێرەدا، لە خوێندنەوەی ئەم جۆرە رستە پرسیاریانەدا، خاڵێکی گرنگ هەیە. ئەویش ئەوەیە، کە مەبەستی پرسیارەکە لەسەر کام بابەتی ناو رستەکەیە، دەبێ هێز بخرێتە سەر ئەو وشەیەی کە مەبەستە. بۆ نموونە، لەو رستەیەی سەرەوەدا ئەگەر مەبەست تەنیا (راستگۆیی سەردار) بێت، ئەوا هێز دەخرێتە سەر وشەی (راستگۆیە). هەروەها بۆ هەر یەکە لەو وشانەی تری ناو رستەکە، بە هەمان شێوە هێز خرایە سەری ئەو لایەنە دیاری دەکات و لە خوێندنەوەی رستەکەدا دەیهێنێتە پێشەوە.

بە بڕوای من لە زمانی کوردیدا، ئامرازی پرسیارکردنی (ئایا) لەو رستانەدا لابراون و بە هێز خستنەسەر خاڵی مەبەست لە پرسیارەکەدا، شێوازی پرسیار وەردەگرێت.

/ ئایا یەکشەممە پشوی گشتیە؟

دەکرێت بووترێت: یەکشەممە پشوی گشتیە؟ هێز دەخرێتە سەر یەکشەممە

/ باوکت لە ماڵە؟

ئایا باوکت لە ماڵە؟

/ ئەتوانی وەك من وانەکە بلێیتەوە؟

ئایا ئەتوانی وەك من وانەکە بلێیتەوە؟

/ نەوتی ئەم زستانەتان کڕیوە؟

ئایا نەوتی ئەم زستانەتان کڕیوە؟

پرسیاری راستەوخۆ   Direct Question

پرسیاری راستەوخۆ، بەهۆی ئامرازی پرسیارکردنەوە دروست دەبێت. دەتوانرێ ئەم جۆرە پرسیارانە بە پرسیاری تایبەتیش ناوبرێت. هەروەها هەموو ئەو رستانە ئەگرێتەوە کە ئامرازی پرس بەشداری رۆنانیان دەکات.

لێرەدا ئەو کەسەی پرسیارەکە دەکات، چاوەڕێی ئەوە لە گوێگر دەکات، وەڵامی ئەو زانیاریەی لێوەرگرێت، کە پرسیارەکەی دەربارە دەکات.

ئەو ئامرازی پرسانەی، کە لە کوردیدا هەن، وەکو:

(ئایا، کێ، کەی، کوێ، کوا، کوانێ، کام، کو، چ، چی، چۆن، چەند، چلۆن...)

نموونە/ ئایا مریشك لە هێلکەیە، یان هێلکە لە مریشکە؟

نموونە/ کێ دەڵـێ دولبەر بەخیلە؟ وەڵڵا ئەمرۆ دولبەرم

بەردی ژێرپێی خۆشی حەتتا هەر ئەهاوی بۆ سەرم

نموونە/ کەی بووە بە عادەت وە تێشەبەردەن؟

تێشە وە سەرای کەریمان بەردەن.

نموونە/ کوێ لە وڵات دڵگیرترە؟

نموونە/ کوا لۆفوافە، ئەو هێزە نەبەزە، مەرگ چێنە؟

کوانێ هێتلەر، کە هەر ئەتووت زەرووی خوێنە؟

نموونە/ کام ئەستێرەی گەش، کام گوڵی کێوێ

سورە وەك کوڵمی، ئاڵە وەك لێوی؟

نموونە/ کو وادەڵێیت؟

نموونە/ چ جۆرە میوەیەك زۆر دەخۆیت؟

نموونە/ چی دەبێت ئەگەر لە کاتی خۆیدا ئامادەبیت؟

نموونە/ چۆن دەتوانیت، ئەو هەموو خواردنە بخۆیت؟

نموونە/ چەند جار بە دەوری باخچەکەدا رادەکەیت؟

نموونە/ چلۆن وا دەبێتن؟

هەر لە پرسیاری راستەوخۆدا، زۆرجار ئامرازی پرسیارکردنەکە لە جارێك زیاتر دووپات دەکرێتەوە و تەنیا خۆی وەك پرسیاری ناتەواو ئاراستە دەکرێت.

نموونە/ چۆن، چۆن؟ پرسیارکردن لە چۆنیەتی شتێك .

نموونە/ کێ، کێ؟ پرسیار لە کەسێك دەکات.

/ کەی؟ پرسیار لە کات دەکات

/ کوا؟ پرسیار لە دیار و نادیاری کەسێك یان شتێك دەکات.

نموونە/ بەڕاستتە؟ پسیاری ناتەواو

پرسیاری ناڕاستەوخۆ Indirect questions

پرسیاری ناڕاستەوخۆ، کاتێ روودەدات کە داخوازیەك لە رستەکەدا هەبێت. هەرچەند ئەو وشانەی کە پرسیارە ناڕاستەوخۆکەی پێدەکرێت، دووپات ناکرێتەوە. هەروەها بە زۆری لە پرسیاری ناڕاستەوخۆدا وشەی (ئەگەر، ئایا) پێش پرسیارەکە دەکەوێت.

نموونە/ ئەو پرسی ئەگەر بتوانێ زووتر بڕواتەوە. لێرەدا نیشانەی پرسیار وەرناگرێ، چونکە راستەوخۆ پرسیار ناکات. بەڵام ئەگەر ئەو رستەیە وەك پرسیار دابرێژین، دەبێتە:

نموونە/ ئەو پرسی، "دەتوانم زووتر بڕۆمەوە؟"

لە پرسیاری ناڕاستەوخۆدا، دوو حاڵەتی جیاواز هەیە، کە نیشانەی پرسیاری بۆ دادەنرێت:

١.لەو حاڵەتانەدا نیشانەی پرسیار بۆ پرسیاری ناڕاستەوخۆ دادەنرێت، کە پرسیارێکی راستەوخۆ بکەوێتە ناو رستەکەوە.

نموونە/ لە مامۆستاکەت پرسی ئەگەر بە بەرگی کوردیەوە بچیت بۆ قوتابخانە، رێگرنیە؟

٢.هەروەها رستە هەیە لە شێوەی پرسیاری ناڕاستەوخۆدا، یان هەر جۆرە رستەیەکی بەیانی، کە داخوازیەك بکات، نیشانەی پرسیاری بۆ دادەنرێت. چونکە لە راستیدا پرسیار دەکات، نەك شتێ بگێڕێتەوە.

نموونە/ دەمەوێت بپرسم ئەگەر حەزدەكەیت هاوبەشی ئاهەنگی دەرچوانی كۆلیجەكەمان بكەیت؟

نموونە/ لەوانەیە بتوانیت لە باوكت بپرسیت، ئایا دەتوانیت ئەمشەو ئۆتۆبیلەكەی بەكاربێنیت؟

لە نموونەی یەكەمدا، قسەكەر نایەوێت تەنیا ئەوە بلێت، كە حەز ئەكات هاورێكەی بێت بۆ ئاهەنگەكە. بەڵكو ئەو لە راستیدا دەپرسێت، ئایا دێت بۆ ئاهەنگەكە.

لە رستەی دووەمیشدا، بە هەمان شێوە دەپرسێت، كە ئایا دەتوانێت ئوتۆمبیلەكەی باوكی بخوازێت.

- **كورتە پرسیار لە رستەی بەیانیدا:**

هەندێ جار قسەكەر، یان نووسەر، لە رستەیەكدا بەیانی شتێیەك دەكات، بەڵام بۆ دڵنیابوون لە بیر و بۆچوونەكەی خۆی، بەدوای گوتەكەدا، كورتەپرسیارێك ئاراستە ئەكات.

نموونە/ ئەم ساڵ بەهارەكەی تەڕە، وانییە؟

/ بە بڕوای من هاوینێكی گەرم ئەبێت، تۆ ئەڵێی چی؟

- **پرسیار لە رستەی بەیانیدا:**

زۆر جار لە زمانی كوردیدا قسەكەر یان نووسەر دەیەوێت بەیانی شتێك بكات، كە خۆی لە شێوەی پرسیاردا داڕێژراوە. ئەویش بێ ئەوەی فۆڕمەكەی بگۆڕێت، وەك خۆی لە رستەكەدا دایدەنێتەوە.

نموونە/ كەی كارەبای ئەم وڵاتە چاك ئەكرێتەوە؟ ئەم پرسیارە بووە بە وویردی سەر زمانی خەڵكی ئەم شارە.

یان / ئەم پرسیارە بووە بە وویردی سەر زمانی خەڵكی ئەم شارە، كەی كارەبای ئەم وڵاتە چاك ئەكرێتەوە؟

لە نموونەی یەكەمدا پرسیارەكە هێنراوە و بەدوایدا بەیانی حاڵەتەكە ئەكرێت و كۆتایی رستە پرسیارییەكە نیشانەی پرسیاری وەرگرتووە و هەموو رستەكەش پێكەوە خاڵی راوەستانی بۆ دادەنرێت.

بەڵام لە نموونەی دووەمدا، نووسەر بۆمان ئەگێڕێتەوە کە پرسیارێك بووە بە ویردی سەر زمانی خەڵکی شار، ئەویش لە کۆتایی رستەکەدا دیاری دەکات. لێرەدا رستە بەیانیەکە کۆتایی بە کۆما دێت و هەموو رستەکەش پێکەوە کۆتاییان بە نیشانەی پرسیار دێت.

تا ئێرە هەردوو رستەکە لەو شێوەیەدا کە نووسراون راستن، بەڵام راستر وایە نووسەر پرسیارەکان لە هەردوو نموونەکەدا بخاتە ناو دووتا کەوانەوە.

نموونە/ " کەی کارەبای ئەم وڵاتە چاك ئەکرێتەوە؟"، ئەم پرسیارە بووە بە وویردی سەر زمانی خەڵکی ئەم شارە.

نموونە/ ئەم پرسیارە بووە بە وویردی سەر زمانی خەڵکی ئەم شارە، "کەی کارەبای ئەم وڵاتە چاك ئەکرێتەوە؟"

- **نیشانەی پرسیار دوای ناونیشانی کتێب و دەقەکان:**

نیشانەی پرسیار دەکرێ دوای ناونیشانی کتێب یان دەقێکی نووسراو، ناونیشانی شانۆگەری، شیعر، پەخشان، ووتار، توێژینەوە و ناونیشانی ناوەندی نێو دەقێك دابنرێت.

نموونە/ دوو سەعات کارەبا وەزیری بۆچیە؟ ب.ع

- **نیشانەی پرسیار بۆ دیاریکردنی دڵنیانەبوون**

١.بۆ پێشاندانی نادڵنیایی "دڵنیانەبوون"، نیشانەی پرسیار لە کەوانەیەکی بچوکدا بەکاردێت. زۆر جار نووسەرێك هێما ئەکات بە ناوی کەسێکی ناودار و ساڵی لە دایك بوونی ئەو کەسە دەنووسێت، بەڵام لەبەر ئەوەی تەواو دڵنیانیە لە راستی ساڵەکە، بۆیە دانانی نیشانەی پرسیار لە کەوانەیەکدا و لە تەنیشت ئەو وشەیە، یان ئەو ژمارەیەی، کە دڵنیانییە لە راستیەکەی، کێشەکە چارەسەر دەکات و ئەوە پێشان ئەدات، کە ئەمە جێی پرسیار و بەدوادا چوونە.

بەڵام ئەوەش دەبێ بزانین، رستەکە خۆی بەهیچ جۆرێ واتای گومان ناگەیەنێت، کەواتە ئەو نیشانەی پرسیارە لە ناو کەوانەکەدا نیشانەی گومان نییە، بەڵکو نیشانەی دڵنیانەبوونە.

نموونە/ مێژوونووسی کورد، محەمەد ئەمین زەکی بەگ، ئەڵێ: مەحوی شاعیر لە ساڵی ١٢٥٢ ك. لەدایك بووە، بەڵام مامۆستا عەلائەددین سەجادی ئەڵێت: ساڵی

١٢٤٦ ك. لە دایك بووە. هەروەها كاكەی فەللاحیش دەڵێ: ساڵی ١٢٤٧ ك. لەدایك بووە.

لیرەدا هەر سێ ساڵی لەدایكبوونی مەحوی لەلای هەرسێ نووسەرەكە جیاوازە و ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ كە ناكرێ هەرسێكیان راست بێت. واتە دووەم و سێیەم نووسەر، دەبووایە لە پاڵ هەر ئەو بۆچوونانەی پێش خۆیاندا نیشانەی پرسیاریان وەك نیشانەیەكی دڵنیا نەبوون بخستایەتە دوای ژمارەی ساڵەكانەوەو راستی ساڵی لەدایك بوونی مەحوی وەك خۆی دڵنیایە دیاری بكرایە.

٢.بەڵام ئەو نووسەرەی كە دوای دوو نووسەرەكەی تر دەربارەی ساڵی لەدایك بوونی مەحوی دەنووسێت، ئەگەر ئاگای لە بۆچوونەكانی ئەوان بێت، ئەبێ كاتێ كە لە نووسینەكەی خۆیدا ساڵەكە دیاریدەكات، ئەو دوو بۆچوونەی تریش بەم شێوەیەی لای خوارەوە دیاری بكات.

با وا دابنێین كە كاكەی فەللاح دوای ئەوان لەم بارەیەوە دەدوێت، دەبوو بیووتایە:

نموونە/ مەحوی شاعیر ساڵی ١٢٤٧ [١٢٤٦ ؟] [١٢٥٢؟] ك. لەدایك بووە.

لێرەدا ساڵی ١٢٤٧ك. لە لایەن نووسەری بابەتەكەوە دیاریكراوە و دوو ساڵەكەی تر كە نادڵنیای تێدایە و بۆچوونی كەسانی ترە، بۆیە دەبێ بخرێتە ناو كەوانەی چوارگۆشەوە و نیشانەی پرسیارەكە لە دوای هەر یەكەیانەوەبێت.

٣.ئەم نیشانەی پرسیارە كە بۆ دیاریكردنی دڵنیانەبوون دادەنرێت، زۆر جاریش دەكەوێتە دوای ناوێكەوە، كە نووسەرەكەی تەواو دڵنیانیە لە راستی ناوەكە.

نموونە/ ووتی وابزانم ناوی حەمەی قالەیە(؟) و خەڵكی شاری سلێمانیە.

٤.ئەگەر رستەكە بەم شێوەیەی لای خوارەوەبێت و ساڵی لەدایك بوون و ساڵی كۆچكردنی كەسێك پێكەوە نووسرابوو، بەڵام تەنیا دڵنیانەبووین لە ساڵی لەدایك بوونەكەی.

نموونە/ مەحوی شاعیر (١٢٥٢؟-١٣٢٤) ك. لە شاری سلێمانی ژیاوە.

ئەوا نیشانەی پرسیارەكە دەكەوێتە دوای ساڵی لەدایك بوونەكەوە.

بەڵام ئەگەر لە ساڵی كۆچكردنەكەی دڵنیانەبووین، ئەوا نیشانەی پرسیار دەكەوێتە دوای ساڵی كۆچكردنەوە.

نموونە/ مەحوی شاعیر (١٢٥٢-١٣٢٤؟) ی.ك. لە شاری سلێمانی ژیاوە.

هەروەها بۆ ئەو نموونەیەی سەرەوە پێویست ناكات نیشانەی پرسیارەكەش بەتەنیا بخرێتە ناو كەوانەیەكی ترەوە.

٥.زۆر جار لە زمانی كوردیدا رستە دەبینین كە واتای گومان دەگەیەنێت لە شتێك یان لە بیروبۆچوونێك:

نموونە/ تۆ بلێی داری بەزەیی خوا بێتەبەر ـــ ئەم دوو دڵە بن بە هاوڕێ و هاوسەر

لێرەدا و لەم بەیتە شیعرەدا، خوێنەر هەست بە گومان بردن ئەكات لە بەزەیی خوا، بۆیە دەبێ نیشانەی پرسیاری بەدوادا بێت، چونكە شاعیرەكە پرسیار لە گومانەكە دەكات .

تۆ بلێی داری بەزەیی خوا بێتەبەر ـــ ئەم دوو دڵە بن بە هاوڕێ و هاوسەر؟

هەروەها زۆر جار لە وەڵامی هەواڵێكدا، بەهەمان شێوە بە گومانەوە وەڵام دەدرێتەوە:

_ بەیانی ناچین بۆ شار، باران ئەبارێت.

_ تۆ بێژی؟

شوێنی نیشانەی پرسیار لەنێو كەوانەی دووتاییدا
position of question marks with quotation marks

● پرسیاری راستەوخۆ لەنێو كەوانەی دووتاییدا:

لەبەر ئەوەی پرسیارەكە راستەخۆیە، بۆیە نیشانەی پرسیار دەكەوێتە ناو كەوانەی دووتاییەوە.

نموونە/ "ئایا دەزانی كەی جەژنی قوربانە؟" ئازاد پرسی.

● ئەگەر پرسیارەكە كەوتبووە كۆتایی رستەكەوە، دەبێ نیشانەی پرسیار بكەوێتە دەرەوەی كەوانە دووتاییەكەوە.

نموونە / دەبێ موسڵمانان لە سیاسەت دووربخرێنەوە، "ئەوە ئەركی سەرشانی هەموو زانایەكی ئاینی نییە" ؟

• هەندێ جۆر رستەی پرسیاری تر هەیە، کە دوو پرسیار دەکات لە هەمان رستەدا. واتە پرسیار لە پرسیارێك ئەکات و ئەو پرسیارەی کە کراوە دەکەوێتە ناو کەوانەی دووتاییەوە و هەر یەکەشیان نیشانەیەکی پرسیار وەردەگرێت.

نموونە / بۆچی دەڵێیت، "تۆ کێیت؟"؟

بەڵام لەبەر ئەوەی هەردوو نیشانەکە هەمان شێوەیان هەیە و هەمان کار جێبەجێ دەکەن، دەکرێت یەکێکیان لاببرێت.

نموونە / بۆچی دەڵێیت، "تۆ کێیت" ؟

• هەروەها زۆرجار لە هەمان رستەدا واتای پرسیار و سەرسوڕمانیشە. لێرەدا مەرجە هەردوو نیشانەکان دابنرێت، ئەویش بەپێی گونجاندنیان لە ناو رستەکەدا.

نموونە / بەس بڵێ، "بۆچی، بۆچی؟"!

سێیەم:
نیشانەی سەرسوڕمان The exclamation

لە زمانی کوردیدا و لە زۆربەی زمانەکانی تریشدا نیشانەی سەرسوڕمان بەم شێوەیە دەنووسرێت (!)

نیشانەی سەرسوڕمان یەکێکی ترە لەو نیشانانەی خاڵبەندی کە لە کۆتایی رستەدا دادەنرێت. هەرچەند لە هەندێ جۆر رستەدا دەکەوێتە ناوەندەوە.

رستەی سەرسوڕمان ئەو رستەیەیە، کە واتای سەرسوڕمان لە روودانێك، کارێك، هەواڵ و زانیاریەك، یان شتێك دەگەیەنێت.

رستەکانی هەواڵ گەیاندن و پرسیار و فرمانکردن، بەهۆی هێزەوە مانای سەرسوڕمان دەگەیەنێت و لە کۆتایدا بەهۆی دانانی نیشانەی سەرسوڕمانەوە خوێنەر لەوە ئاگادار دەبێتەوە، کە بە شێوەی سەرسوڕمان بیخوێنێتەوە.

لە رووی واتای گشتیەوە، رستەی سەرسوڕمان دەکرێت بە دوو بەشەوە:

١.ئەو رستەیەی کە پێوەندی کاریگەری و تەزووی هۆشی بێژەر، لەگەڵ شتێك یان رووداوێك نیشان دەدات، کە واتای باوەڕکردن، بەرز و نزمی روانین، یان گاڵتەو تەشقەڵە دەگەیەنێت.

نموونە/ دڵسۆزی هەر لە خۆی دێت!

/ ئەڵێی مەیمونی گەڕە!

٢.ئەو رستە سەرسوڕمانانەی کە کاریگەری تایبەتی بێژەر دەگەیەنێت، بە تایبەتی دەربڕینە روخساریەکانی وەك: ترس ، دڵخۆشی، زیزبوون، تورەیی، پەژارە و هەروەها نەخۆشی و ناخۆشی و خۆشەویستی.

نموونە/ وەی لەو دەعبایە!

/ ئۆخەی رزگارمان بوو!

/ ئای چەندم بیردەکردیت!

/ چەندە ئازارێکی کوشندەیە!

لە زمانی کوردیدا هەندێ ئامرازی تایبەتی یارمەتی رۆنانی رستەی سەرسوڕمان دەدەن، لەوانەش:

- ئای، ئۆی، ئەی، ئاخ، ئۆف... کە زیاتر بۆ دەربڕینی ئێش و ئازار بەکاردێت.
- ئۆخەی، ئاها، وەهـ، بەهـ بەهـ، پەککوو... بە مەبەستی دەربڕینی خۆشی و شادی.
- ئاخ، ئۆخ، وەی، تەحا، پەحا... بۆ دەربڕینی سۆزەکانی خەم و خەفەت و پەژارە.

- **ئامرازی سەرسوڕمان:**

لە زمانی کوردیدا هەندێ ئامراز و ووشە و دەستەواژە هەیە، کە بۆ دەربڕینی باری سەرسوڕمان بەکاردێت و هەر یەکەیان بە تەنیا واتاکە دەگەیەنن و کۆتاییان بە نیشانەی سەرسوڕمان دێت. موونە/ ترحێو!

/ پەککوو!

- **دەربڕینی سۆزی بەهێز:**

نیشانەی سەرسوڕمان بەکاردێ بۆ دەربڕینی ئاوازی سەرسوڕمانێ یان سۆزێکی بەهێز لە رێزلێنان و پەسەندکردندا، لە ئەنجامی توڕەبوون و بێزاری و نائومێدی و بێ هیوایدا.

نموونە/ نازانم **چۆن** لە سکی دایکیا جێیبۆتەوە!

/ **چەند** دیمەنێکی دڵگیرە!

/ حەددی **چیە** جنێوت پێدەدات!

/ باوەڕ**ناکەم**!

/ یارمەتیم **بدەن**!

- **بە هێزخستنە سەر ووشەیەك لە دەربڕینێکدا:**

نیشانەی سەرسوڕمان بەکاردێت بۆ دەربڕینی جۆرە سۆزێك. قسەکەر هێز دەخاتە سەر ئامرازی سەرسوڕمانەکە لە دەربڕینەکەدا.

نموونە/ ئای کە **گێلی**!

/ ئۆی دیسانەوە **دایکردەوە** باران!

- **سەرسوڕمان لە شێوازی پرسیاردا :**

هەندێ رستە لە رۆناندا لە شێوازی پرسیاردایە، بەڵام قسەکەر زیاتر لە دەربڕیندا مەبەستی سەرسوڕمانە، وەك لەوەی کە پرسیار بکات. بۆیە لە کۆتایی ئەو جۆرە رستانەدا نیشانەی سەرسوڕمان دادەنرێت.

نموونە/ ئەو ئاگرە **چییە** کردووتەتەوە!

/ ئەوە **چیت** ووت!

- **فرمان و داخوازی :**

١.ئەو دەربڕینانەی کە فرمانێك یان داخوازیەکی تیایە، ئەگەر فرمانەکە بەهێزبوو، واتە هێز خرابێتە سەر دەربڕینەکە، ئەوا نیشانەی سەرسوڕمان وەردەگرێت.

نموونە/ کە ووتم **دانیشە، دانیشە!**

/ **بەسە**، بیبڕەوە!

٢.ئەگەر فرمانەکە زۆر بەهێز نەبوو، هەروەها زیاتر شێوەی داخوازی تیابوو، ئەوا نیشانەی سەرسوڕمانی بۆ دانانرێت و کۆتایی رستەکەی بە خاڵی راوەستان دێت.

نموونە/ هەمووتان گوێبگرن.

/ کەس نەجوڵێت.

- **نیشانەی سەرسوڕمان لە ناوەندی رستەدا :**

زۆر جار نیشانەی سەرسوڕمان لە ناوڕاستی رستەدا دێت. دوای نیشانەکە هەرچیەکی تری بەدوادا هاتبێت کۆتاییەکەی بە خاڵی راوەستان دێت.

نموونە/ هیچ شتێکمان نەدزراوە، بەڵام تۆ **بڕوانە!** چیان لەم ماڵەکردووە.

- **نیشانەی سەرسوڕمان لە نێو کەوانەی دووتاییدا :**

١.ئەگەر رستە سەرسوڕمانەکە ووتەیەکی راستەخۆ بوو، ئەوا نیشانەکە دەکەوێتە ناو کەوانە دووتاییەکەوە

نموونە/ "خوا هەڵناگرێ!" کابرا هەر زوو هاواری کرد.

٢.بەڵام ئەگەر ئەو ووتەیەی کە کەوتۆتە ناو کەوانە دووتاییەکەوە، بکەوێتە کۆتایی رستەکەوە، ئەوا نیشانەی سەرسوڕمان دەکەوێتە دەرەوەی کەوانەکە و کۆتایی رستەکە.

نموونە/ شەرم ناکەیت، پێیئەڵێیت "وورچە کۆن"!

- **نیشانەی سەرسوڕمان دوای ناونیشانی کتێب و دەقەکان:**

پێچەوانەی خاڵی راوەستان، نیشانەی سەرسوڕمان لەدوای ناونیشانەکانەوە دادەنرێت. وەك ناونیشانی: کتێب، ووتار، شیعر، چیرۆك، ناوی شوێن، ناونیشانی گۆرانی، هەروەها ناونیشانی دووەمی ناو ووتارێك، چاپتەر و بەش.

٣.هێماکرد بە سەرسوڕمان:

زۆر جار نووسەر هێمای سەرسوڕمان دەکات لە شتێك کە دەینووسێت، بۆیە نیشانەی سەرسوڕمانەکە دەخاتە ناو کەوانەیەکی بچوکەوە و لەبەردەمی ئەو ووشەیە یان دەستەواژەیەدا دایدەنێت، کە سەرسوڕمانەکەی تێدایە.

نموونە/ ووتی سەیرانێکی زۆر دڵگیربوو (!) لەگەڵ جەنجاڵیەکەشیدا.

٤.نیشانەی سەرسوڕمان بۆ پێشاندانی گاڵتەپێکردن:

نیشانەی سەرسوڕمان بۆ پێشاندانی ئاوازی گاڵتەکردن و لاقرتێ و سوك روانین و بێ نرخ کردنی شتێك یان کارێك.

نموونە/ ئەو محەلەبیش بە دەست ئەخوات!

٥.هێز خستنەسەر

نیشانەی سەرسوڕمان بەکاردێت بۆ پێشاندانی هێزخستنەسەر و دانگرتن بە ووشەیەك یان دەربڕینێکدا.

نموونە/ زۆر (بەدەگمەن!) بە هەڵەدا ئەچێ، هەمیشە هەوڵئەدا نیشان بپێکێ.

کورتەی بەکارهێنانی نیشانەی سەرسوڕمان

١. نیشانەی سەرسوڕمان بەکاردێت بۆ پیشاندانی فرمانێك کە هێزێکی تیدابێت، یان سۆزێك بگەیەنێت.

٢. فرمانی ئەمر کۆتایی بە خاڵی راوەستان دێت، مەگەر فرمانی ئەمرەکە سۆزێکی بەهێزی تێدابێت، ئەوسا نیشانەی سەرسوڕمانی بۆ دادەنرێت.

٣. ئەو رستە پرسیاریانەی کە هێز و سۆزی سەرسوڕمانی زیاتر تێدایە، نیشانەی سەرسوڕمانیان بۆ دادەنرێت.

٤. نیشانەی سەرسوڕمان بەکاردێت بۆ پێشاندانی گاڵتەبازی و بەسوك روانینی کارێك یان شتێك. هەروەها بۆ هێماکردنی سەرسامی لە شتێکدا.

تێبینی:

ئەم وتارە تەنیا سێ بەشی بچکۆلەی کتێبی (خاڵبەندی لە زمانی ستانداردی کوردیدا)یە. بۆیە لێرەدا ئەو سەرچاوانەی کەڵکیان لێوەرگیراوە، ریزبەند نەکراون. بەهیوای ئەوەی سەرجەم بابەتەکانی ناو کتێبی ناوبراو بەم نزیکانە بکەوێتە کتێبخانەی کوردییەوە.